

Кнуд Андерсен и неговите проучвания върху българската фауна

Димитър НАНКИНОВ

Abstract. Unknown information about the life and scientific activity of the Danish zoologist Knud Christian Andersen is adduced in the article. In the period 1901-1904 he worked in Bulgaria in the Natural History Museum in Sofia, where he succeeded in arranging and cataloging the rich collections of birds and mammals. At the same time he accomplished unique triennial studies of the night migration of the birds.

Key words: Knud Andersen, Biography, National Museum of Natural History (Sofia)

Пробъряло е на нашата зоологическа наука от това, че в зората на нейното развитие в България са работили такива кадърни изследователи и ярки личности като Кнуд Християн Андерсен. За този датски зоолог се знае твърде малко, не само у нас, но и в самата Дания. Преди повече от две десетилетия, при работата ми върху монографията "Птиците на град София" (НАНКИНОВ, 1982) имах възможност да намеря някои сведения за него и за научната му дейност, които искам да споделя с колегите зоолози.

Кнуд Андерсен е роден на 29.04.1867 г. в град Фреденсборг, в семейството на Андерс Андерсен (1823-1874) и Сесил Христин Дайнезен (1827-1894). През 1885 г. той е вече студент и същевременно преподава в различни частни

училища. От 1890 до 1901 г. е стажант в тамошния Зоологически музей, където се занимава с птици. Показва изключителни качества като орнитолог - проучва орнитофауната на Фаръорските острови и публикува "Бележки върху птиците на Фаръорските острови". Първата част от тях излизат още през 1898 г. (ANDERSEN, 1898), а издаването им продължава почти до 1905 г. Очакванията на неговите учители за бъдещите му орнитологически успехи в Дания са били доста големи. Но икономически трудности го принуждават през 1901 г. да гоdge в България. Постъпва на работа отначало като помощник на директора на Естествено-историческия музей в София доктор Паул Леверкюн, а по-късно като куратор в същия музей. Поканата и назначаването в музея на Кнуд Андерсен, а не на друг специалист, не е било случайно. През това време в Двореца на княз Фердинанд I са събрани вече няколко големи колекции: от птици, стреляни в различни райони на страната; откупената през 1892 г. великолепна орнитологическа колекция на живеещия в Цариград френски граф Амеде Алеон; колекцията от африкански птици и бозайници на чешкия пътешественик г-р Емил Холуб и накрая - колекцията от индийски птици на англичанина Стюарт Бейкър. Именно с подреждането и каталогизирането на тези колекции се заема Кнуд Андерсен (АТАНАСОВ, 1955). От разговор, проведен с академик Иван Буреш на 6.03.1975 г. разбрах, че в музея К. Андерсен е работил и върху бозайниците, като е имал предпочтения към прилепите. Допринесъл е много и за попълването на колекциите с препарати на птици, бозайници и други животни, което е дало възможност впоследствие да бъде издаден обемистият каталог "Колекциите на Естествено-историческия музей в София на Н.В. княз Фердинанд I" (GRAETZER, 1907). В предговора към колекцията на бозайниците (388 екз. от 109 вида) се споменава: "Нашата скромна колекция е определена от директора на музея, придворния съветник, покойния г-р Паул Леверкюн и неговия бивш асистент, зоологът с висока компетентност господин Андерсен". На страниците на каталога намираме препарати от птици, колекционирани от него: млад блед присмехулник (*Hippolais pallida*) и домашно врабче (*Passer domesticus*), съответно от 15 и 27.06.1901 г. в София и 2 мъжки зеленогуши овесарки (*Emberiza cirlus*) - на 16.12.1902 г. в Евксиноград. В постъпленията на музея има и препарати от собствената колекция на Андерсен в Дания: 3 мъжки тъпочовки (*Pinicola enucleator*), събрани от него в Копенхаген на 8, 10 и 13.11.1890 г.

Приложената към настоящата статия снимка се публикува за първи път и е правена в София на 3.07.1902 г. Така е изглеждал 35 годишният Кнуд Андерсен, когато е работил в нашия Природонаучен музей. Ежедневните му записи тогава са толкова подробни, че може да възстановим природната картина в столицата около този ден. Времето е било много сухо, в градските паркове, градини и гворове са гнездели големи количества южни славеи (*Luscinia megarhynchos*), белогуши и черноглави коприварчета (*Sylvia communis*, *S. atricapilla*). По таваните на къщите мътили хиляди чавки (*Corvus monedula*), а по

улиците, след волските и конски каруци, са се разхождали множество качулати чучулиги (*Galerida cristata*). В записките му от следващия ден, 4.07.1903 г. четем: "Последни наблюдения в гнездовите територии на ястrebogушото коприварче (*Sylvia nisoria*). Никакъв негов прелет не беше забелязан... Започва транзитен прелет на млади жълти черноглави стърчиопашки (*Motacilla flava melanosephala "feldeggi"*)" и т.н.

През целия период на пребиваването му в България обаче Кнуд Андерсен проучва най-интензивно нощната миграция на птиците. Тези проучвания са започнали веднага след появата му в столицата (има наблюдения за птиците от средата на юни 1901 г.) и са завършили след около три години, преди непосредственото му отпътуване от България (има наблюдения от 6.02.1904 г.). Постоянният му наблюдателен пункт се е намирал в Княз Борисовата градина, на изток от тогавашните граници на града, вероятно по "Цариградско шосе" на височината след пресечката му с днешния булевард "П. Яворов". Предполагам, че Кнуд Андерсен, както и другите чужденци, привлечени към музея, е живеел в Двореца (Самият музей, старата му сграда, която се е намирала на мястото на днешния музей, точно на ъгъла на бул. "Цар Освободител" и ул. "Георги Бенковски"). Нека за момент да си представим неговото ежедневие. Ставал е часове преди разсъмване, минавал е по днешните булеварди "Цар Освободител" и "Цариградско шосе" и е достигал до наблюдателния пункт. След разсъмване, при завършване на задължителните наблюдения, се е завръщал в Двореца и е работил със зоологическите колекции. Има много и подробни нощи наблюдения, което показва, че при интензивна ноща миграция неговите проучвания са започвали привечер и са завършвали призори. В почивните дни е обикалял града и околностите. Във втората част на статията АНДЕРСЕН (1905) уточнява, че "наблюденията, с изключение на нощните прелети, са провеждани всеки ден, сутринта, по 1-1.5 часа".

Събраната информация от изследванията публикува в голяма статия (в 2 части) "Наблюдения върху прелета на птиците в София - България". Оформените ръкописи, отначало единият (написан в София на 30.05.1902 г.), след това вторият (завършен в Берлин на 4.07.1904 г.) са били изпратени в редакцията на унгарското списание "Aquila", където предизвикали невероятен интерес. До тогава подобни педантични и ювелирни по изпълнение и с обилен оригинален материал, изследвания по нощните миграции на птиците не е имало. Може би и поради това публикуваните едновременно на унгарски и немски език две части на статията (ANDERSEN, 1902, 1905) са пригружени с редица коментари на известни орнитолози и метеоролози. Това са уникални за времето си проучвания върху нощната миграция на птиците, изключително ценни и полезни, ненадминати до сега. Кнуд Андерсен още преди 100 години е определял нощните мигранти до вид. Имел е богат теренен опит, големи знания по орнитология, работил е комплексно, като е определял видовете по силуети (с помощта на далекоглед) и по гласовете им. Привличал е също данни за атмосферно налягане, температура, посока на вятъра, валежи и т.н., т.е. всички

неша, необходими за изследването на нощната миграция. Само един цитат от стр. 55 на неговата статия: "Засушаването предизвика кратък прелет в началото на есента. Вечерта на 17 срещу 18.09.1903 г. слабият дъжд възбуди значителен поток от прелетни птици, но едва на следващата нощ, с поредния дъжд започна масова вълна на прелет. Дъждът гаде старта на масова миграция... Хиляди и десетки хиляди индивиди преминаха от следните видове: пъдпъдък (*Coturnix coturnix*), зеленоноск (Galinulla chloropus), голяма и средна пъструшка (*Porzana porzana*, *P. parva*), малък воден бик (*Ixobrychus minutus*), гривесма, сива, ръждива и ношна чапла (*Ardeola ralloides*, *Ardea cinerea*, *A. purpurea*, *Nycticorax nycticorax*), вечерна ветрушка (*Falco vespertinus*), синявица (*Coracias garrulus*), напуняк (*Upupa epops*), черноглаво конриварче, елов и буков певец (*Phylloscopus collybita*, *Ph. sibilatrix*), горска бъбрица (*Anthus trivialis*), градинска червеноопашка (*Phoenicurus phoenicurus*), червено-гръденка (*Erythacus rubecula*), сива и беловрата мухоловки (*Muscicapa striata*, *Ficedula albicollis*), сив жерав (*Grus grus*)". След това за всеки от тези видове се съобщават подробности за миграцията. Кнуд Андерсен регистрира внушителен нощен прелет на навяка (*Numenius arquata*) в разгара на лятото, в края на юни; на зеленоглавката (*Anas platyrhynchos*) през втората половина на ноември; още през зимата на 6 февруари отбелязва началото на пролетната миграция на беловеждия дрозд (*Turdus iliacus*) и т.н.

Въпреки че публикацията се отнася до прелета на птиците, в нея могат да бъдат намерени сведения по фенология, за развитието и цъфтеха на дърветата през пролетта, за някои земноводни (например, че на 28.03.1902 г. е слушано квакането на жабата дървесница - *Hyla arborea*), за летенето на пеперудите (на 3.03.1902 г. се появили конривни пеперуди - "*Vanessa urticae*") и обилни метеорологични данни. Определил е подвидовата принадлежност на жълтата стърчиопашка (*Motacilla flava*), дългоопашатия синигер (*Aegithalos caudatus*), водния кос (*Cinclus cinclus*), горската зидарка (*Sitta europaea*), горската дърволазка (*Certhia familiaris*), тръстиковата овесарка (*Emberiza schoeniclus*) и соиката (*Garrulus glandarius*).

Неочаквано през 1904 г. Кнуд Андерсен напуска България. Според едни източници той е "бил с особен характер и не е успял да свикне с чуждата обстановка и поради това през 1904 г. напуска работата" (DAHL, 1933). Според други (г-р Дейвид Сноу в писмо до мен) "той е оставил Софийския музей след никакво разногласие с властите на музея", а по сумите на академик И. Буреш неговото заминаване е било резултат от неразбирателството му с княз Фердинанд. За известно време Кнуд Андерсен се установява в Берлин. Там в началото на юли 1904 г. завършва втората част от статията за прелета на птиците в нашата столица и отпътува за Лондон. Постъпва като специалист по бозайниците в Британския музей. Отначало работи неофициално в музея, като е издържан от негов по-богат колега. Впоследствие вероятно е назначен на щатна длъжност и става световно известен специалист по прилепите. Наред с различни научни статии върху

прилепите (ANDERSEN, 1906а, б) той съставя и прочутия Каталог на Megachiroptera в Британския музей (ANDERSEN, 1912). Екземпляр от каталога, надписан от автора "За Царската библиотека в София от автора" е изпратен от Лондон на 18.04.1912 г. и сега се намира в библиотеката на Института по зоология на БАН.

На 1 март 1907 г. в Лондон четиридесетгодишният Кнуд Андерсен се жени за 25 годишната Герта Йохан Хенриксен (2.11.1882 - 22.10.1923). Бракът се оказал несполучлив и донесъл невероятно големи неприятности за Кнуд Андерсен и за неговата научна работа. Д-р Сноу пише: "Семейният живот на Кнуд Андерсен представлявал пълна разруха. Жена му била алкохоличка, понякога извала в Британския музей, притеснявала го, довеждала го до отчаяние и безразсъдство...". Сведенията за жизнения път на този надарен зоолог секват през един юнски ден на 1918 г., когато той излиза от къщата си в Лондон и изчезва безследно.

За своя кратък живот Кнуд Андерсен е постигнал три високи върха в зоологията. Най-напред това са дългогодишните, и съдейки по отзивите за тях доста качествени проучвания върху орнитофауната на принадлежащите на Дания Фаръорски острови в Атлантическия океан. Без съмнение за втори връх трябва да приемем съставения от него каталог на подразред Големи прилени, т.н. Летящи кучета (Megachiroptera) - плодоядни тропически и субтропически прилени. Гордост за страната ни, много важен за нас и въобще за световната орнитологическа наука е третият връх, а именно пионерните му проучвания върху нощната миграция на птиците в България. Интересни са финалните редове на тази статия, показващи неговата скромност, далновидност и възхищението му от нашата природа: "...времето, което можах да отделя за наблюдения, беше твърде оскъдно. Доколко съм успял да допринеса за изясняване проблемите на прелета не зная, но все пак бележките, които привеждам, сигурно ще имат известна полза като сравнителен материал, ако някога в България се появи интерес за сериозно, планомерно изследване на богатия птичи свят в тази страна".

За да я има българската наука, много е важно, че в нея са работили и, слава Богу работят, такива трудолюбиви и талантливи учени като Кнуд Андерсен, учени достойни с "особен" характер. За учените от ранга на К. Андерсен, науката е свещен храм, където човек трябва да притежава съвършени знания в своята област и да работи всеотдайно. Само такива личности оставят трайни следи в развитието на науката. В това отношение Кнуд Андерсен е добър пример за всички млади колеги, правещи своите първи изследователски стъпки.

С най-дълбока благодарност си спомням разговорите ми за Кнуд Андерсен, проведени с академик Иван Буреш преди повече от четвърт век. При събирането на материалите за настоящата статия помъщ ми оказаха също г-р Дейвид Сноу - сътрудник на Британския музей, и господин Роналд Пиул - секретар на Британското орнитологическо дружество.

Литература

- АТАНАСОВ Н. 1955. Природонаучният музей при Българската академия на науките. - Природа, БАН, 1: 98-105.
- НАНКИНОВ Д. 1982. Птиците на град София. - Орн. инф. бюллетин, 12: 1-386.
- ANDERSEN K. 1898. Meddelelser om Farernes Fugle Med saerligt Hensyn til Nolso; Efter skiftlige Oplysninger fra P.F. Peterson, Nolso. - Vidensk. Meddel. Nat. Foren., 1, Copenhagen.
- ANDERSEN K. 1903. Beobachtungen über den Zug der Vögel im Sofia - Bulgaria. - Aquila, 10: 200-214.
- ANDERSEN K. 1905. Beobachtungen über den Zug der Vögel in Sofia - Bulgaria. - Aquila, 12: 241-281.
- ANDERSEN K. 1906a. On some bats of the genus *Rhinolophus*, collected by Dr. W.L. Abbott in the islands of Nias and Engano. - Proceedings U.S. National Mus., Washington, 29: 657-659.
- ANDERSEN K. 1906b. On the bats of the *Hipposideros armiger* and *commersoni* types. - London: 1-89.
- ANDERSEN K. 1912. Catalogue of the Chiroptera in the collection of the British museum. Megachiroptera. - British Museum, London, 2 ed., Vol. 1: 1-854.
- DAHL S. 1933. Dansk biografisk leksikon, 1: 1-627.
- [GRAETZER H.] 1907. Collections du Musée d'Histoire naturelle de Son Altesse Royale Ferdinand I Prince de Bulgarie. - Imprimérie de L' Etat, Sofia: 1-484.

Постъпила на 18.12.2002

Адрес на автора:

Димитър Нанкинов
Институт по зоология
бул. Цар Освободител 1
1000 София

Knud Andersen and his studies of Bulgarian fauna

Dimitar NANKINOV

(Summary)

Unknown information about the life and scientific activity of the Danish zoologist Knud Christian Andersen is adduced in the article. In the period 1901-1904 he worked in Bulgaria in the Natural History Museum in Sofia, where he succeeded in arranging and cataloging the rich collections of birds and mammals. At the same time he accomplished unique triennial studies of the night migration of the birds. After that Knud Andersen worked in the British Museum (Natural History). He achieved three high attainments: the long term studies of the ornithofauna of the Faroe Islands, the important Catalogue on Megachiroptera of the British Museum and the pioneer and detailed studies on the night migration of the birds in Bulgaria, unsurpassed until now.